

IN MEMORIAM GORAN FILIPI (18. 1. 1954. – 8. 1. 2021.)

Subota, 12. studenoga 2011., pet sati predvečer, Svečana dvorana Sveučilišta u Zadru. U tijeku je završna sesija dvodnevna skupa u sjećanje na akademika Vinju. Jaka međunarodna romanistička selekcija u smiraj dana već lagano zijeva, omamljena zalaskom. Na redu je Goran Filipi. Po slovu programa, trebao bi održati izlaganje na talijanskome jeziku. Naslov sugerira sociolingvistički pristup: *È possibile una coinè assoluta in un ambiente multiculturale, multilingue e multi-etnico (sul esempio istriano)?*. Filipi počinje, ali iz njegovih usta ne izlazi talijanski, nego rumunjski. Slijedi komešanje. Rumunjski se u pravilu ne koristi na međunarodnim skupovima jer ga golema većina zapadnoevropskih romanista ne poznaje ni pasivno. Uglavnom, nitko više ne zijeva, a Filipi, uz mangupski smiješak, prelazi na talijanski. Opće olakšanje kratka je daha. Filipi se, naime, ne drži najavljene teme, već govori o istrorumunjskom. Koristi prigodu da ondje prisutnim živim velikanima romanistike približi zadnje dane jednoga romanskog jezika s kojim su se susreli samo u literaturi, ako i to. Niže sela u kojima su se govornici istrorumunjskoga, u doba njegovih terenskih istraživanja (1995.–2001.), mogli pobrojati na prste jedne ruke, a danas ih više nema. *Mi occupo di necrolinguistica*, bavim se nekrolingvistikom, kaže. Još jedan mangupski smiješak otkriva da je riječ o dosjetci kojoj je sâm odredio sadržaj, ne o referenci na termin *necrolinguistics* koji se prije nekoliko desetljeća javio u angloameričkoj literaturi o *language death*.

Nisam posegnuo za ovom anegdotom da bih Gorana Filipija prikazao neformalnim, zaigranim, provokativnim i angažiranim, premda je on, na radost svojih prijatelja i na korist hrvatske lingvistike, bio upravo takav. U tome trenutku u svojoj je bibliografiji imao već tri etimološka rječnika, pet svezaka *Istrorumunjskih etimologija* i dva jezična atlasa; pa ipak, na skupu posvećenom etimologiji i lingvističkoj geografiji odabrao je sebe predstaviti kao „nekrolingvista“. O istrorumunjskome s konca 20. st. znao je više no itko. Da je htio, mogao je napisati niz studija o raznim aspektima umiranja jezika. No Filipiju nije bilo stalo do toga da se znade što se jeziku događa kada umire, koliko do toga da se o jeziku dozna što je moguće više prije no što umre. Njegova „nekrolingvistika“ nije bila sociološka, već dokumentaristička. Kao takva, nije bila ograničena na istrorumunjski. Leksik drvene brodogradnje, pučka oritonimija, istriotski, čakavština istarskih naselja s par desetaka stanovnika... brojna su poglavlja Filipijeve ostavštine u kojima je htio i znao uhvatiti se ukoštac s vremenom.

S obzirom na to, držim da je Goran Filipi jezikoslovlje, Istru i Hrvatsku najviše zadužio projektom *Atlas Linguarum Histriae et Liburniae*. Zato počinjem s njime i višekratno ću mu se vraćati. Recimo da nešto više od četvrt stoljeća dug put toga projekta, od pripreme faze i prvih anketa, preko istriotskog (1998.), istrorumunjskog (2002.), istromletačkog (2012.) i pomorskog (2013.) do čakavskog sveska (2019.) predstavlja samo trenutak u

jezičnoj povijesti, tek nešto više od četvrtine očekivana životnog vijeka. Uvidjet ćemo tada da nam je Goran Filipi sa suradnicima, na tisućama stranica spomenutih svezaka, omogućio sinoptički pogled u leksik gotovo stotinu istarskih govora, romanskih i slavenskih. Nikome u povijesti našega jezikoslovlja nije pošlo za rukom ništa slično.

Za taj posao Filipi nije bio predodređen etnolingvističkim ili dijalektološkim obrazovanjem. Nakon djetinjstva i školovanja u Izoli, u rodnome je Zadru 1979. završio studij talijanskog i engleskog. Dijalektologije je tu bilo u tragovima, etnolingvistike nimalo. Kako je sam priznao u Vinjinoj spomenici (2010.), pri upisu na zagrebački poslijediplomski studij u Dubrovniku mislio je da će se baviti neurolingvistikom i filozofijom jezika. Sudbonosan susret s Vojmirom Vinjom u siječnju 1982. zaslužan je za Filipijev zaokret prema etimologiji. Njegov rad slijedio je onomasiološki smjer što ga je Vinja u našu etimologiju uveo još pedesetih godina 20. st. Vinjina doktrina svodila se na ovo: minucioznim terenskim radom, u duhu klasične lingvističke geografije, valja doći do što gušće mreže potvrda koja pruža uvid u motivacijske aspekte različitih naziva za iste referente, a tek se potom posvetiti formalnoj strani etimologije. Ukratko, Vinja je od etimologa tražio da bude geolingvist, dijalektolog i etnolingvist, terenac i poznavatelj izvanjezične stvarnosti. Kao potomku čuvene betinske brodograditeljske obitelji korčulanskih korijena, Filipiju je za magistarski rad zadao etimološku studiju brodograditeljskoga leksika, uz neizostavan terenski rad u Betini i Korčuli. Bit će to osnova knjige *Betinska brodogradnja – etimološki rječnik pučkog nazivlja*, objavljene 1997. Filipi se 1985. zaposlio na Filozofskome fakultetu u Puli i odmah započeo rad na doktorskoj disertaciji koja je po obimu terenskoga rada morala biti dostojna mentorove *Jadranske faune*. U pet godina obišao je 135 naselja u hrvatskoj i slovenskoj Istri te na Krku, marljivo bilježeći nazive za ptice u tamošnjim jezicima i govorima iz usta gotovo 800 kazivača.

Na istarskome se terenu Goran Filipi suočio s neumitnim izumiranjem istriotskog i istrorumunjskog. Njegov odgovor bio je munjevit. Usporedno s radom na etimološkim monografijama *Lexicon ornitologicum Histriae Slovenicae* (1993.) i *Istarska ornitonimija* (1994.), osmislio je s pulskim suradnicima i tršćanskim kolegama projekt *Atlas Linguarum Histriae et Liburniae*. Tijek rada na projektu slijedio je načelo hitnosti: teška stanja imaju prednost. Pulska ekipa na istriotski je teren izišla već 1994., dok je Filipi sam samcat 1995. započeo istraživanje na istrorumunjskome terenu. Po završetku istriotskih anketa dogodio se svojevrsan filipijevski obrat. Po uvriježenoj praksi, jezični se atlas, u obliku karata na kojima se prikazuje distribucija istraženih jezičnih pojava u odabranim govorima, objavljuje po dovršetku i verifikaciji ukupne građe. Uobičajeno je da izlazi u svescima koji odražavaju strukturu upitnika, no pritom svaki svezak pokriva ukupnost istražena prostora. Prvi svezak istarskog atlasa trebao je ugledati svjetlo dana nekih petnaest godina od pokretanja projekta. Tu je Goran Filipi, po cijenu prekida suradnje s talijanskim kolegama, presjekao: istriotsku i

istorumunjsku građu treba objaviti bez odlaganja, u znak odgovornosti prema govornicima tih jezika na rubu izumiranja. Odlučio se za parcijalna izdanja, u obliku popisa odgovora na pojmove iz upitnika (2334 za istriotski; 1898 za istrorumunjski, lišen maritimne komponente). *Istriotski lingvistički atlas* izišao je već 1998., a *Istrorumunjski lingvistički atlas* 2002. godine. Stalan kontakt s ispitanicima omogućio je drugo, dopunjeno i popravljeno izdanje istriotskog atlasa (2020.). Po istome modelu, iako to u početku nije bilo predviđeno, objavljeni su *Istromletački lingvistički atlas* (2012.), *Lingvistički atlas pomorske terminologije istarskih govora* (2013.) i *Lingvistički atlas istarskih čakavskih govora* (2019.). Pritom su se Goran Filipi i njegova suautorica Barbara Buršić Giudici oslonili na lokalne suradnike, studente koji su terenska istraživanja obavili u sklopu svojih završnih i diplomskih radova. U cjelini, projekt *Atlas Linguarum Histriae et Liburniae* slijedio je originalan koncept društveno angažirana istraživanja koji odnose s lokalnom zajednicom svjesno pretpostavlja metodološkim načelima matične discipline. To nikako ne znači da je Filipi zapostavio temelje lingvističke geografije. U sklopu projekta *Lingvistička geografija Hrvatske u europskome okružju*, koji je vodio do svoga iznenadna odlaska, sa suradnicima je pripremao *Mali istarski lingvistički atlas*, reprezentativan izbor iz dosad objavljene građe u kartografskoj inačici.

Pored svoje predanosti geolingvističkim istraživanjima, Goran Filipi bio je i ostao primarno etimolog. Zanat je, vidjeli smo, ispekao na leksiku tradicionalne brodogradnje u kojemu izrazito dominiraju romanski, ponajprije mletački elementi. Ako je govor betinskih kalafata bio polazište, Filipi se obilno koristio komparativnim materijalom iz svih tada dostupnih izvora pa je *Betinska brodogradnja*, s obzirom na relativnu ujednačenost nazivlja jadranskih šķverova, gotovo iscrpna etimološka studija leksika hrvatske drvene brodogradnje. U tehničkome smislu, riječ je o semasiološki ustrojenu etimološkom rječniku u kojemu su pojedini članci uvedeni odnosnim betinskim likovima. Drukčiji pristup primijenio je Filipi u *Istarskoj ornitonimiji*, djelu koje je samo po redu objavljivanja starije od *Betinske brodogradnje*. Našavši se pred šumom od gotovo 7000 naziva iz različitih idioma koji dijele zajednički kulturni prostor Istre, građu je organizirao onomasiološki, po vrstama, nastojeći prije svega uočiti zajedničke motivacijske obrasce. Ovo djelo, uz Vinjnu *Jadransku faunu*, ostaje uzor etimološkoga pristupa problemima pučke taksonomije. Iako je Filipi isticao da će mu *Betinska brodogradnja*, kao dug precima, ostati vjerojatno najdraža knjiga koju je napisao, daljnji tijek njegovih etimoloških istraživanja pokazao je da mu je istrorumunjski bio najveća znanstvena ljubav. Ljubav iz zrelih dana, ona što traje. Istrorumunjskome je leksiku posvetio šest monografija iz niza *Istrorumunjske etimologije*. U njima je obradio: rodbinsko nazivlje (2006.), ornitonime (2007.), nazive za poljske i šumske životinje te gljive (2008.), za insekte i boje (2009.), stabla i grmlje (2011.) te leksik maslinarstva i vinarstva (2017.). Tome treba dodati desetke etimoloških priloga istrorumunjskome leksiku u različitim časopisima. Kako leksik istrorumunjskih govora

vrvi čakavskim posuđenicama (iz stare, dalmatinske, i nove, istarske postojbine), Filipi se u svojim istrorumunjskim radovima nije mogao ne baviti i hrvatskom etimologijom.

Gotovo sve što je napisao o istrorumunjskome napisao je na hrvatskome jeziku (sâm *Istrorumunjski atlas* raspolaže trojezičnim hrvatsko-rumunjsko-talijanskim aparatom). Sasvim je jasno da je, kao suautor hrvatsko-rumunjskoga rječnika (2001., 2012.) i rumunjsko-hrvatskoga razgovornog priručnika (2001., 2003.), mogao, da mu je do toga bilo stalo, dati prednost rumunjskome. Za recepciju njegova rada bilo bi to korisnije. Tu dolazimo do još jedne značajke njegova karaktera. Za znanstvenika blistave karijere (redoviti profesor od 1998.; redoviti član HAZU od 2012.), bio je iznenađujuće ravnodušan prema međunarodnoj promociji. Iako je gostovao na više talijanskih i austrijskih sveučilišta, horizont svijeta u kojemu se osjećao ugodno bio je omeđen Koprom, Ljubljanom, Zagrebom, Zadrom i Jadranskim morem. U tome malenu svijetu, u koji je njegova Stella unijela i Split, bili su prijatelji, kolege, učitelji i učenici; u njegovu središtu Istra, a na njenu rubu obronci Učke i Ćićarije, Goranov Jeruzalem.

Stat ću ovdje i tek uzgred spomenuti roverski rječnik (2014.), istarska poglavlja u *Wienser Enzyklopädie des europäischen Ostens*, pregledne radove o današnjem stanju raznih istarskih idioma te manje etimološke priloge i brojne članke na hrvatskom i slovenskom koje je posvetio uzajamnim leksičkim odnosima istarskih govora. Goran Filipi svojim je radovima nedvojbeno zadužio hrvatsku, slovensku, talijansku i rumunjsku etimologiju. Postao je, treba li to reći, sinonim za istrorumunjske studije na prijelazu iz 20. u 21. st. Istraživanja u kojima ga je vjerno pratila Barbara Buršić Giudici i u koja je znao uključiti pulske kolege i studente probila su izvor na kojemu će se desetljećima napajati hrvatska i talijanska dijalektologija, napose čakavska i mletačka. Svojim neortodoksnim metodološkim potezima pokazao je što znači biti društveno odgovoran znanstvenik, odan zajednici iz koje je crpio svoje spoznaje, prometnuvši se u neumorna odvjetnika svih istarskih glasova: hrvatskih, mletačkih, istriotskih, istrorumunjskih, slovenskih i crnogorskih. Konačno, zaslužan je za nov polet lingvističke geografije u Hrvatskoj, gdje se ova časna disciplina desetljećima zlopatila u paučini prezrenih napora i neostvarenih projekata (uz isprike svi-ma koji su je znali braniti). Dao je mnogo, a htio je dati još više. U njegovu računalu ostao je nedovršen koncept *Maloga istarskog lingvističkog atlasa*, nedovršen nastavak *Istrorumunjskih etimologija* koje su trebale imati deset svezaka, nedovršen etimološki rječnik pomorske terminologije istarskih govora i tko zna što još. Vrijeme koje je Goran toliko puta uspješno zaustavljao nije mu bilo naklonjeno. Isteklo je bez najave i prerano, deset dana prije njegova 67. rođendana. Isto to vrijeme, kažu, liječi rane, na utjehu ožalošćenima, ali prazninu koja ostaje iza Gorana Filipija neće popuniti.

Nikola Vuletić